https://doi.org/10.59295/stctce2025.II.07 CZU: 342.573:327(478):061.1 EU

REFERENDUMUL – EXPRESIE VERITABILĂ A VOINȚEI POPORULUI

THE REFERENDUM – A TRUE EXPRESSION OF THE PEOPLE'S WILL

Raisa GRECU,
USPEE „Constantin Stere",
ORCID ID: 0000-0003-4505-9930,
e-mail: *uspeeconstantinstere@yahoo.com*

„Chiar adversarii plebiscitului legislativ şi ai iniţiativei populare nu pot tăgădui rolul lor educativ".
(Anteproiect de Constituţie întocmit de Secţia de Studii a Partidului ţărănesc cu o Expunere de motive de C. Stere).

Abstract. *This publication addresses the significance of the referendum as a constitutionally regulated form of directly exercising national sovereignty by the people of the Republic of Moldova.*

The Republic of Moldova aspires to build a state governed by the rule of law, and one of the most important objectives of the country's sociopolitical and geostrategic evolution is joining the European Union. According to the author, such crucial objectives for the fate of the people and the future of the sovereign and independent state of the Republic of Moldova can, by definition, only be achieved through responsible cooperation between the government and the people. In this sense, the referendum is one of the most appropriate constitutional exercises aimed at involving the people and civil society in the act of governing the state.

The publication analyzes, from both a legislative and practical organizational standpoint, the experience of the constitutional republican referendum held on October 20, 2024, which aimed to express the will of the people of the Republic of Moldova on the issue of the country's accession to the EU.

The article pursues objectives such as: analyzing constitutional and other national legislative regulations regarding the conduct and significance of the referendum; studying the specific normative framework under which the October 20, 2024 referendum was organized in Moldova; evaluating the results of this constitutional republican referendum; examining, from a comparative

perspective, the practices of conducting referendums on EU accession in other European countries; conducting a comparative analysis of the constitutional provisions related to the formalization procedure for accession to the EU's founding treaties and their revisions, as stipulated in Moldova's Constitution following the referendum and in the Romanian Constitution; assessing the importance of the October 20, 2024 referendum and estimating the prospects for further capitalizing on its outcomes.

In the research process, methods appropriate to the stated objectives were used, such as analysis and synthesis; deduction; the comparative method; the historical method, among others.

The research concludes that the will of the people be expressed during the Referendum on the Republic of Moldova's accession to the European Union, held on October 20, 2024—having supreme legal authority—is one of the most important, if not the principal, guarantees of the irreversibility of Moldova's political direction toward EU accession.

***Keywords**: constitution, opinion, people, referendum, European Union.*

Proclamarea în prevederile alin.(3) din art.1 Statul Republica Moldova din Constituția Republicii Moldova a Republicii Moldova în calitate de stat de drept, democratic, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sunt garantate [1] este, de fapt, un deziderat de o semnificație sociopolitică și juridică majoră pentru soarta poporului nostru. Conjugat cu perspectiva aderării la UE care se afirmă actualmente tot mai mult în calitate de vector principal al dezvoltării statului și societății, realizarea acestui deziderat impune cu necesitate o conlucrare energică a tuturor forțelor politice și sociale în scopul dat. Ridicarea standardelor politice, economice și sociale din statul nostru la nivelul general acceptat în cadrul UE devine o parte integrantă extrem de importantă a procesului de edificare a statului de drept în țara noastră. Fără exagerare se poate afirma că, de succesul în realizarea acestei opere istorice depinde viitorul statului și a poporului nostru.

Asigurarea cursului ireversibil al politicilor integraționiste activ promovat de guvernarea statului nostru și de o bună parte a membrilor societății civile este o misiune extrem de complexă în virtutea existenței mai multor factori de cel mai divers ordin: politici și geopolitici, economici și sociali. Luarea unor decizii la nivel înalt presupune voință politică fermă, consecvență și asumarea unei răspunderi politice definitorii nu doar pentru viitorul politic al forțelor politice aflate la guvernare, dar și al societății în ansamblu.

Deciziile istorice sunt luate astăzi de către statul nostru în calitatea sa de stat suveran și independent, așa cum este stipulat în Constituția RM la alin.(1) art.1 Statul Republica Moldova. Iar izvorul legal al suveranității statului, după cum remarca marele savant constituționalist Constantin Stere, este poporul: „... această putere supremă a statului, adică suveranitatea statului, aparține poporului însuși, națiunii întregi care trăiește în stat, că izvorul legal al tuturor puterilor statului nu poate fi decât poporul" [2, p.89].

În totală corespundere cu doctrina constituțională și practica legiferării constituționale la nivel internațional Constituția RM prevede la alin.(1) art.2 Suveranitatea și puterea de stat că, suveranitatea națională aparține poporului Republicii Moldova, care o exercită în mod direct și prin organele sale reprezentative, în formele stabilite de Constituție.

Așa dar, fiind în esența sa o manifestare a suveranității și independenței statului nostru, atât procesul luării, cât și cel al transpunerii în viață a celor mai importante decizii la nivelul politicii de stat presupun angajarea plenară a poporului în procesele respective în totală conformitate cu următoarele prevederi constituționale. Astfel, alin.(1) din art.75 Referendumul din Constituția RM prevede că, cele mai importante probleme ale societății și ale statului sunt supuse referendumului, iar la alin.(2) din același articol este confirmată puterea juridică supremă a hotărârilor adoptate potrivit referendumului republican.

Respectivele prevederi își găsesc reglementarea realizării în normele din Codul electoral adoptat prin legea nr.325 din 08 decembrie 2022 [3] referitoare la referendumul republican, tipurile acestuia și problemele ce pot fi supuse unui asemenea referendum. Respectiv, conform prevederilor alin.(1) art.181 Referendumul republican din Codul electoral referendumul republican se desfășoară în scopul exercitării puterii poporului și participării lui nemijlocite la conducerea și administrarea treburilor de stat. Alin.(2) din art.182 Tipurile de referendum republican din același Cod stipulează că, referendumului constituțional sunt supuse propunerile privind revizuirea Constituției, iar norma de la lit. a) alin.(1) art.185 Problemele supuse referendumului constituțional reiterează că, referendumului republican pot fi supuse problemele privind revizuirea Constituției.

Pornind de la ideea că, obiectivul politic al aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană este cu certitudine la ziua de azi una din cele mai importante probleme ale societății și ale statului și în conformitate cu prevederile constituționale și legale invocate anterior la data de 20 octombrie 2024 în țara noastră, concomitent cu desfășurarea alegerilor Președintelui Republicii Moldova, a fost organizat un referendum republican constituțional, în cadrul

căruia cetățenii cu drept de vot au fost chemați să se pronunțe asupra problemei date. Pentru aprobare prin referendum s-a propus proiectul de Lege pentru modificarea Constituției Republicii Moldova prin completarea Preambulului Constituției cu două alineate noi prevederile cărora urmau să reconfirme identitatea europeană a poporului Republicii Moldova și să declare integrarea în Uniunea Europeană ca obiectiv strategic al țării. În proiect se mai prevedea introducerea unui nou Titlu în Constituție și anume Titlul V[1] Integrarea în Uniunea Europeană prin prevederile căruia urma să se stipuleze că, aderarea republicii Moldova la tratatele constitutive ale Uniunii Europene, precum și actele de revizuire a acestora, va fi reglementată prin lege organică adoptată de Parlament.

Buletinul de vot conținea proiectul respectiv de Lege de revizuire a Constituției Republicii Moldova și finaliza cu întrebarea „Susțineți modificarea Constituției în vederea aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană?", la care se propuneau două opțiuni de răspuns „Da" sau „Nu". Conform Hotărârii Curții Constituționale din 31 octombrie 2024 Cu privire la confirmarea rezultatelor referendumului republican constituțional din 20 octombrie 2024 [4] au primit buletine de vot 1 532 264 de alegători (50,72 %), adică mai mult de 1/3 numărul alegătorilor înscriși în listele electorale, din care 749 719, adică majoritatea votanților au fost pentru opțiunea „Da" , iar 739 155 de participanți – pentru opțiunea „Nu". În raport procentual cifrele respective pot fi exprimate ca 50,35% pentru opțiunea „Da" și 49,65% pentru opțiunea „Nu".

Deși sunt general cunoscute, am găsit de cuviință să invocăm încă o dată cifrele ce ilustrează rezultatele referendumului republican constituțional care a avut loc la 20 octombrie 2024 din motivul că, acestea sunt o proiecție reală a societății noastre la ziua de azi, care, spre regret, trebuie să recunoaștem, este una extrem de dispersată și polarizată ca opțiune politică, inclusiv în ceea ce ține de obiectivul strategic al aderării Republicii Moldova la UE. Nu este exclus că, tocmai din aceste motive conjugate cu raționamente de ordin geopolitic amplificate de grave probleme de securitate regională, în țara noastră referendumul constituțional a fost organizat la începutul negocierilor de aderare la UE spre deosebire de unele state europene, în care asemenea referendumuri s-au desfășurat după finalizarea negocierilor.

Autorii unui material analitic referitor la practica organizării referendumurilor în țările primite în UE în ultimii 30 de ani relevă că, asemenea referendumuri au avut loc în Austria, Finlanda, Suedia, Malta, Slovenia (țara, în care participanții la referendum au fost întrebați și dacă susțin aderarea țării la NATO), Ungaria, Lituania, Slovacia, Polonia, Cehia, Estonia, Letonia și Croația.

Este importantă remarcarea faptului că, acolo unde s-au organizat asemenea consultări populare, „... referendumurile au avut loc după ce negocierea acordurilor de aderare se încheiase și era clar ce obține și la ce trebuie să renunțe acea țară odată cu devenirea membră a UE” [5]. Conform aceleași surse, în Finlanda cetățenii au fost întrebați dacă țara lor trebuie să devină membră a UE „în conformitate cu acordul de aderare negociat”.

În Macedonia de Nord referendumul de aderare la UE (și NATO) a avut loc cu mult înainte de startul negocierilor de aderare, pentru că țara a trebuit să aprobe la același referendum și schimbarea propriului nume pentru a putea începe negocierile.

În Cipru, Bulgaria și România referendumuri în problema aderării la UE nu s-au organizat [6].

Cât privește referendumul constituțional în problema aderării la UE organizat în Republica Moldova în sursa invocată se relevă că: „Cu o excepție explicabilă, R. Moldova ar fi prima unde referendumul are loc la începutul negocierilor de aderare” [7].

Astfel, constatăm că, spre deosebire de alte state europene, în care s-au organizat referendumuri în problema aderării la UE după finalizarea negocierilor de aderare și în care cetățenii au avut posibilitatea să consulte conținutul Acordului de aderare, alegătorii din Republica Moldova, participanți la referendumul constituțional desfășurat la 20 octombrie 2024 nu doar și-au exprimat adeziunea față de ideea aderării statului nostru la UE, ci și în mod implicit au încredințat prin votul lor guvernării țării să negocieze clauzele respectivului Acord de aderare, care, de altfel, trebuie să menționăm, sunt tradiționale.

Mai mult ca atât, în textul proiectului de Lege pentru modificarea Constituției Republicii Moldova inclus în Buletinul de vot pentru Referendumul republican constituțional din 20 octombrie 2024 se propune, după cum am menționat, completarea textului Constituției cu un nou Titlu V^1 Integrarea în Uniunea Europeană, în conținutul căruia la alin.(1) art.140^1 Aderarea la tratatele constitutive și la actele de revizuire a tratatelor constitutive ale Uniunii Europene a fost inclusă norma conform căreia, aderarea Republicii Moldova la Tratatele constitutive ale Uniunii Europene, precum și la actele de revizuire a tratatelor constitutive ale Uniunii Europene, se stabilește de Parlament prin lege organică [8].

Pentru comparație aducem conținutul alin.(1) din art.148 Integrarea în Uniunea Europeană inclus în Titlul VI Integrarea euroatlantică din Constituția României în urma aderării țării la UE: „(1) Aderarea României la tratatele constitutive ale Uniunii Europene, în scopul transferării unor atribuţii către

instituţiile comunitare, precum şi al exercitării în comun cu celelalte state membre a competenţelor prevăzute în aceste tratate, se face prin lege adoptată în şedinţa comună a Camerei Deputaţilor şi Senatului, cu o majoritate de două treimi din numărul deputaţilor şi senatorilor" [9]. Remarcăm că, o procedură similară este prevăzută în Constituția României la art. 149 Aderarea la Tratatul Atlanticului de Nord și pentru adoptarea deciziei de aderare la Tratatul Atlanticului de Nord [10].

Sesizăm o diferență clară în reglementarea constituțională a procedurii legislative de consacrare a aderării la tratatele constitutive ale Uniunii Europene în cele două state – Republica Moldova și România. În cazul țării noastre consacrarea legislativă a actului de aderare se va stabili de către Parlament prin lege organică, iar în cazul României aceasta se formalizează prin lege adoptată în şedinţa comună a Camerei Deputaţilor şi Senatului, cu o majoritate de două treimi din numărul deputaţilor şi senatorilor.

La alin.(2) art.72 Categorii de legi din Constituție sunt enumerate un șir întreg de domenii ce se reglementează prin lege organică, în rândul cărora nu figurează, din motive lesne de înțeles, domeniul aderării la tratatele constitutive și la actele de revizuire a tratatelor constitutive ale Uniunii Europene. Prin urmare parlamentul va decide în problema respectivă în baza prevederilor stipulate în acest alineat la lit. r) „alte domenii pentru care Parlamentul consideră necesară adoptarea de legi organice". Amintim că, în conformitate cu prevederile alin.(1) art.74 Adoptarea legilor și a hotărârilor din Constituția RM legile organice se adoptă cu votul majorității deputaților aleși, după cel puțin două lecturi. Iar conform prevederilor art.143 Legea privind modificarea Constituției din Constituția RM legea privind modificarea Constituției se adoptă cu două treimi din deputați.

Și aici este cazul să menționăm încă un aspect important al semnificației votului cetățenilor care s-au pronunțat pentru modificarea Constituției în vederea aderării Republicii Moldova la Uniunea Europeană în cadrului referendumului constituțional desfășurat în țara noastră. Susținând modificarea Constituției RM în sensul completării Actului suprem cu prevederile Legii formulate în Buletinul de vot, cetățenii – adepți ai integrării europene au delegat tot odată Parlamentului dreptul de a stabili prin lege organică aderarea la tratatele constitutive și la actele de revizuire a tratatelor constitutive ale Uniunii Europene, precum și la actele de revizuire a tratatelor constitutive ale Uniunii Europene. În favoarea constituționalității unei asemenea viitoare legi organice adoptate de parlament vine argumentul puterii juridice supreme a hotărârilor adoptate potrivit referendumului republican, consacrate constituțional, așa cum s-a menționat anterior.

În concluzie, în cadrul referendumului republican constituțional desfășurat în țara noastră în problema aderării la UE, în urma votului pozitiv al cetățenilor participanți la referendum, au fost luate decizii de fond și de procedură având forță juridică supremă ce rezidă în voința poporului exprimată în cadrul referendumului. În ferma noastră convingere, asupra oricăror alte decizii ce eventual ar contravine celor luate în cadrul referendumului va plana riscul neconstituționalității. Vom apela și cu această ocazie la opinia marelui nostru înaintaș Constantin Stere care susținea cu referință la constituție că: „ ...Sensul adevărat al acestui cuvînt e acea lege, care stipulează condiţiile, în care o naţiune, un popor înţelege să-şi delege puterea, fiindcă veţi vedea, că în dreptul nostru constituţional şi, se poate spune, în dreptul constituţional în genere s-a impus concepţia, că puterea supremă a statului, acel element caracteristic al statului în statele europene, aparţine naţiunii" [11].

Departe de noi gândul de a trece cu atenția peste faptul că, rezultatul pozitiv, cu care s-a soldat referendumul constituțional ce a avut loc în țara noastră, s-a exprimat totuși în cifre destul de modeste. Explicațiile aduse au fost multe și de divers ordin, argumentele invocate sunt plauzibile, nu le vom repeta. Important este să însușim lecția, pe care o considerăm, de semnificație istorică și să întreprindem tot ce ne stă în puteri pentru a ridica dezideratul aderării statului nostru la UE la nivelul unui general social, pe care să-l împărtășească cu timpul majoritatea absolută a membrilor societății noastre.

În sensul dat vom avea în vedere faptul că, rezultatele referendumului constituțional au conferit o legitimitate necesară deciziilor și strategiilor sociopolitice și economice promovate de autorități și direcționate spre aderare statului nostru la UE. În urma desfășurării referendumului s-a dovedit că, o parte a membrilor societății noastre, fie și exprimată printr-o majoritate la limită, împărtășesc dezideratul aderării statului nostru la UE și respectiv acordă încredere politicilor de promovare a acestei opțiuni majore.

Tocmai acești cetățeni sunt apți și, credem noi, dispuși să constituie un parteneriat civil strategic cu guvernarea pentru atingerea obiectivului constituțional proclamat în baza rezultatelor referendumului. Mai mult ca atât, este vorba despre un potențial uman extrem de valoros, care trebuie să fie consecvent antrenat în misiunea de conlucrarea a factorului politic cu societatea civilă – condiție indispensabilă funcționării eficiente a unui regim constituțional democrat.

De exemplu, cetățenii în cauză pot acorda un suport necesar autorităților în promovarea reformelor necesare pe calea integrării, dar care nu întotdeauna sunt univoc susținute de către toți membrii societății și chiar de unele

formațiuni politice. La fel, adepții politicii de aderare a statului nostru la UE urmează să fie activ implicați de către autorități în cele mai diverse proiecte și activități de promovare a valorilor europene – politice, economice, sociale, în procesul desfășurării cărora sunt aduse multiple argumente în favoarea integrării europene. Într-un sfârșit, dar nu în ultimul rând, susținătorii ideii aderării țării noastre la UE trebuie să devină sprijinul autorităților locale în promovarea obiectivelor europene în rândul cetățenilor rezervați în această privință și a celor indecișii în încercarea de a-i motiva la schimbarea opțiunii politice.

Trebuie să rămânem în continuare conștienți de complexitatea misiunii sociopolitice propuse, dar și de faptul că, asemenea obiective nu se realizează doar prin efortul guvernării. Să urmăm, deci, îndemnul savantului constituționalist și marelui cunoscător al realităților politice Constantin Stere care susținea că: „Toate barierele cad una după alta şi se poate spune că criteriul progresului este tocmai în măsura, în care participă la viaţa publică a unei ţări masa cetăţenească” [12].

În final ne exprimăm convingerea că, organizarea referendumului republican constituțional în problema aderării țării noastre la UE a fost o decizie bine gândită, luată în baza unei analize profunde a tuturor circumstanțelor de ordin politic, economic, social, geopolitic și de securitate. A fost o hotărâre impetuos necesară, care răspunde în mare măsură ideii lui Constantin Stere că: „ Principala calitate a unui om de stat este de a vedea clar situația reală a țării sale și prima lui datorie – de a pune direcția lui politică în acord cu această situație” [13].

Rezultatele referendumului urmează a fi valorificate și în procesul acesta este necesar să ne ghidăm de convingerea fermă a savantului constituționalist Constantin Stere, care îndemna: „ De jos, numai de jos să așteptați renașterea...” [14].

• Referințe bibliografice:

1. Constituţia Republicii Moldova, adoptată la 29 iulie 1994, a intrat în vigoare la 27 august 1994. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova. 1994, nr 1.
2. STERE C. Introducere în studiul dreptului constituţional. Partea I. Iaşi: „Dacia" P. Iliescu & D. Grossu, 1903. 240 p.
3. Codul electoral // Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.426-427 din 23.12.2022, art.770
4. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova din 31.10.2024 Cu privire la confirmarea rezultatelor referendumului constituțional republican din 20 octombrie 2024 // [citat 12.04.2025]. Disponibil: https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=866&l=ro//
5. [citat 20.02.2025]. Disponibil: https://moldova.europalibera.org/a/cand-si-de-ce-au-facut-tarile-candidate-referendumuri-de-aderare-la-ue/ 32751052.html // accesat 20.02.2025
6. Ibidem
7. Ibidem
8. Hotărârea Parlamentului Privind desfășurarea referendumului republican constituțional nr.121 din 16.05.2024 // MO nr.216-218 din 21.05.24, art.323
9. Constituția României // [citat 20.02.2025]. Disponibil: https://www.constitutia.ro/art-148-integrarea-in-uniunea-europeana.htm
10. Constituția României // [citat 20.02.2025]. Disponibil: https://www.constitutia.ro/art-149-aderarea-la-tratatul-atlanticului-de-nord.htm //
11. STERE C. Curs de Drept Constituţional (Litografiat). 1910. Biblioteca Academiei de ştiinţe a României. 1132 p., p.274, 275
12. Ibidem, p. 828
13. STERE C. Non decet! În: Stere, Constantin publicistică / Text ales și stabilit, tabel cronologic, note și comentarii de Victor Durnea. – Iași: Editura Universității "Al. I. Cuza", 2010, 2 vol. Vol.1: 1893 – 1905. – 2010 - ISBN 978-973-703-624-7, 567 p., p. 265
14. STERE C. Din carnetul unui visător. Foileton social // Ibidem, p.198